

OVER INTERPRETEREN

heleen van nieuwland

OVER INTERPRETEREN

Afstudeerscriptie van
Heleen van Nieuwland
studente Keramische Vormgeving
Koninklijke Akademie voor Kunst en Vormgeving
Pettelaarseweg 2 5216 BP s-Hertogenbosch .

INHOUD

Inleiding.	blz. 3
Wat is interpreteren ?	blz. 5
De onbewuste factoren.	blz. 9
Wat verstaan anderen onder interpreteren ?	blz. 12
Waarom wordt er geïnterpreteerd ?	blz. 15
Wat is het effect of zijn de effecten van interpreteren ?	blz. 20
Literatuurlijst	blz. 26

INLEIDING

"Over Interpreteren", hoe ben ik tot dit onderwerp gekomen? In eerste instantie wilde ik schrijven over het verschil tussen mens en dier zoals dat met name in de kunst tot uitdrukking komt. Bij mijn literatuuronderzoek werd ik meer en meer gefascineerd door het begrip "interpreteren", één van de vele eigenschappen die de mens onderscheidt van het dier. Susan Sontag is een van de weinigen die diepgaand over dit onderwerp geschreven hebben. Bij het bestuderen van haar essays en de boeken van Han Fortmann, Andreas Burnier, Rudy Kousbroek e.a., kreeg ik het gevoel meer en meer schrijvers en filosofen te moeten bestuderen. Ik heb me echter moeten beperken. In verband met de leesbaarheid heb ik geen voetnoten in deze scriptie opgenomen.

Bij de opzet van dit essay heb ik me voorgenomen om het begrip "interpreteren" heen te "snuffelen", allerlei factoren en aspecten ervan te belichten, eerst vanuit mijzelf. Nadien heb ik aan de hand van wat anderen over bepaalde aspecten geschreven hebben het onderwerp verder uitgediept. Het was niet mijn bedoeling naar een bepaalde conclusie of stellingname toe te schrijven. Ik wilde slechts denkprocessen op gang brengen. Ik ben er echter niet in geslaagd een stellingname te vermijden. Deze stellingname is niet expliciet, maar wel voelbaar in de loop van het relaas.

heleen

WAT IS INTERPRETEREN ?

Wat wordt er onder interpreteren verstaan ? Het woordenboek zegt hierover :

" Interpreteren (l. interpretári, v. interpres, interprétes = tussenprater, tolk van stam; prat. = prater) - vertolken, uitleggen, verklaren, opvatten.

Vertolken - in woorden weergeven.

Uitleggen - verklaren.

Opvatten - gaan voelen."

Bij het begrip "vertolken" kan je je afvragen of het vertolken, het in woorden weergeven, op een aan het vertolkte gelijkwaardige wijze gebeurt. In feite geef je iets op een andere manier weer, iets concreets wordt verwoord; gaat er dan niets verloren? Bij het begrip "uitleggen" ga je ervan uit dat er iets is wat uitgelegd moet worden. Is dat "iets" de inhoud of de bedoeling? Verklaren heeft te maken met klaarte brengen, duidelijkheid, opheldering. Opvatten evenaar ik als een manier van begrijpen. Een woordenboek geeft slechts synoniemen en "interpreteren" kan op deze wijze niet afdoende gedefinieerd worden.

Om erachter te komen wat interpreteren nu eigenlijk is, zal ik allereerst het begrip moeten afbakenen, uitleggen binnen welk verband ik het hanteer. Behalve de vraag "wat is interpreteren?" zal ik ook andere vragen moeten stellen, zoals : "wat wordt geïnterpreteerd, waarom, door wie en hoe; wat speelt er zoal een rol bij het interpreteren? Al deze vragen zullen in het nu volgende aan bod komen, hoewel ze niet meer concreet gesteld zullen worden.

Wat versta ik onder interpreteren? Nietzsche zei: "Er zijn geen feiten, enkel interpretaties". Dat is interpretatie in de ruimste zin van het woord. Ik bedoel met interpreteren in deze scriptie: "De bewuste psychische activiteit, die een

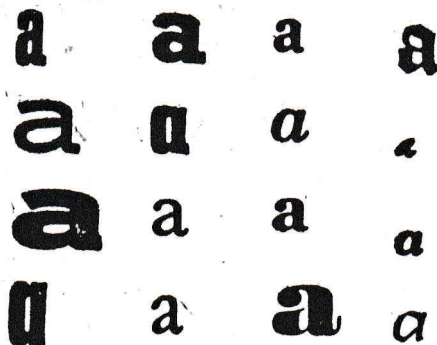
rol speelt bij het beschouwen, ervaren, begrijpen van kunst!" Deze activiteit bestaat uit het naar voren halen van bepaalde elementen van een kunstwerk en deze vervolgens vertalen. Interpreteren betekent aan deze elementen een andere betekenis toekennen, in een ander verband plaatsen van de uit hun verband losgerukte elementen.

Interpreteren is iets wat niet op zichzelf staat, niet zijn waarde in zich heeft. Je zou het kunnen opvatten als een onderdeel van de communicatie tussen mensen onderling en tussen mens en wereld in de ruimste zin.

Waarom kan je interpreteren opvatten als een onderdeel van communicatie? Bij communicatie is er sprake van overdracht van gegevens. De gegevens worden op een bepaalde manier opgeslagen, daarna doorgegeven, ontvangen, enz.. Een kunstwerk kan een communicatiemiddel zijn in de zin van "iets waarin gegevens opgeslagen liggen".

In het artikel "Scheppende communicatie" (Intermediair 21 augustus 1981) schrijft J.M.Woestenenk het volgende:

"Kunst en wetenschap kunnen beschouwd worden als communicatiemiddelen. Zij kunnen geanalyseerd worden met behulp van de informatietheorie, waarbij onderscheid gemaakt kan worden tussen een semantisch en esthetisch deel. Het semantische deel is algemeen, beschrijfbaar en overdraagbaar. Het esthetische deel is persoonlijk en daarbij moeilijk te beschrijven en over te dragen. Wat hier bedoeld wordt, is duidelijk te zien in figuur 1 ; het letterteken kan vele esthetische variaties ondergaan zonder zijn betekenis (semantische deel) te verliezen.

figuur 1

Ook met behulp van een ander begrippenpaar kunnen wetenschappelijke en artistieke creativiteit geanalyseerd worden: de tegenstelling origineel/banaal. Een absoluut banale mededeling verschaft geen informatie, een absoluut originele is onverstaanbaar. Bij een juiste dosering van beide krijgt men optimale informatie. In de informatietheorie gaat men er vanuit dat een zender (kunstenaar) via een communicatiekanaal (kunstwerk) tekens stuurt naar een ontvanger (toeschouwer). Deze tekens zijn ontleend aan een repertoire of verzameling in het bezit van de zender. De ontvanger vergelijkt de ontvangen tekens met de tekens die in zijn eigen repertoire aanwezig zijn. Communicatie vindt nu slechts plaats via de gemeenschappelijke deelverzameling van de repertoires".

Wanneer je interpreteren opvat als een onderdeel van een communicatieproces, dan wordt hetgeen geïnterpreteerd wordt een communicatiemiddel, in dit geval de kunst. Dan ga je ervan uit dat kunst wil communiceren of beter gezegd dat de kunstenaar wil communiceren middels zijn kunst. Dat kunst iets te zeggen heeft, inhoud heeft, of dat de kunstenaar d.m.v. zijn werk iets wil zeggen, overbrengen; een inhoud, een waarde of een uitspraak wil doorgeven. Maar aan kunst valt veel meer te beleven, te ervaren dan deze zgn. inhoud. Wanneer je stelt dat een kunstwerk een communicatiemiddel is, dan staat het in dienst van iets, dan is het inderdaad -middel tot een bepaald doel. "Voor welk doel wordt de kunst als middel gebruikt, wat is de zin van het middel dan nog, wat is kunst, wat is ervaren van kunst?" Dit zijn allemaal vragen die dan in je opkomen, ik voel me niet in staat op deze vragen in te gaan.

Het verband tussen interpretatie en communicatie is: communicatie is de overdracht van gegevens, maar welke gegevens overkomen hangt af van de wijze van interpreteren. Inter-

preteren is de ideevorming en ervaring aan de hand van gegevens. Wat voor idee er over die gegevens gevormd wordt en welke gegevens overkomen of op de juiste manier begrepen worden, hangt af van: referentiekader, kennis, perceptie, vooroordelen, wensen, tradities, gevoelens, etc. . Bijvoorbeeld: wanneer een aantal mensen door een bos wandelen, zal de een de vogels horen, de ander ziet de structuren van de boombast, weer een ander ruikt vooral de verschillende bosgeuren, enz. . Ieder richt zijn aandacht en daarmee zijn waarneming op bepaalde dingen. Zo ervaart ieder in eenzelfde situatie toch iets anders en zal ieder eenzelfde situatie anders interpreteren. Interpretatie is hier ook een wijze van oriënteren, van houvast krijgen.

Interpretatie is dus de ideevorming aan de hand van gegevens, maar hoeveel gegevens ter beschikking staan, hangt af van de hoeveelheid gegevens die het communicatiemiddel bevat. Je kan communicatie opvatten als iets wat tussen mensen en tussen mens en wereld geschiedt, en interpretatie als een gebeuren in de mens.

Het spreekt vanzelf dat iemands interpretatie van iets op zijn beurt weer tot communicatiemiddel kan worden. Dit gebeurt wanneer iemand zijn interpretatie van iets aan een ander kenbaar maakt. We kunnen elkaar van onze ervaringen vertellen en zo elkaars wijze van waarnemen beïnvloeden, verrijken en veranderen. De interpretatie die je zelf van iets geeft of de interpretatie die een ander ervan geeft, voegt iets toe aan jouw historie en verandert jouw bewustheid en waarnemen van de wereld.

DE ONBEWUSTE FACTOREN

Heel ons ervaren en communiceren van en met de wereld in de ruimste zin, hangt samen met interpreteren. Dit is dan interpreteren in de betekenis die Nietzsche eraan geeft. Alles interpreteer je, de situatie waarin je verkeert, wat je leest, ziet, hoort. Veel van dit interpreteren geschiedt min of meer onbewust, reflexmatig, gevoelsmatig en geconditioneerd. Dit roept de vraag op: "Interpreteren dieren ook?" Ook dieren zien iets voor iets aan, juist of niet. Voor hen kan het juist reageren op een situatie van levensbelang zijn. Maar kunnen we dat wel interpreteren noemen, want ondanks de vele, meestal onbewuste factoren die er een rol bij spelen, vat ik interpreteren toch vooral op als een bewust proces. Het is het bewustzijn dat de mens onder andere van de dieren onderscheidt. Wanneer ik interpretatie beschrijf in termen van bewust en onbewust, dan laat ik, ook met betrekking tot de onbewuste factoren, een eventuele geldigheid voor dierlijk gedrag buiten beschouwing.

In het voorgaande heb ik al een aantal onbewuste factoren, die van invloed zijn op onze wijze van interpreteren genoemd, zoals: referentiekader, perceptie, vooroordelen, wensen, tradities, gevoelens, behoeften, etc. . Al de factoren (zie A B C D E) die ik hier in verband met "onbewust" noem, zijn natuurlijk niet altijd en alleen maar onbewust. Het op juiste wijze interpreteren kan van levensbelang zijn, zoals in een gevaarlijke situatie in het verkeer of het interpreteren van een code, een boodschap, het afstand schatten e.d.. A- Soms moet dit zo snel gebeuren, dat voor een bewust overwegen geen tijd is. B- De emotionele factoren zijn meestal onbewust, zoals het lichamelijk welzijn (slaperig of fit, ziek of gezond, etc.), de eigen stemming, de non-verbale gegevens van iemands gedrag, de uitwisseling tussen het eigen gevoel en het geïnterpreteerde (interactie),

fantasien, gevoelsinhouden, andere informatie vanuit de omgeving van het geïnterpreteerde, interesse, toekennen van waarden, etc.. C- Ook onze denkprocessen zijn niet altijd bewust (gelukkig niet!). D- Interpretatie kan ook een heel lichamelijk, fysiek gebeuren zijn, zoals iets een gevoel van misselijkheid of duizeligheid kan veroorzaken. Tijdens een concentratie-oefening op de kleuren rood, blauw en geel voelde ik me bij de kleur rood erg bedreigd, beklemd; terwijl iemand anders vertelde zich er juist prettig bij te voelen. Wanneer een kunstenaar nu een heel groot vlak rood schildert en hij voelt er een bedreiging vanuit gaan, dan hoeft niet iedereen er bang van te worden. Dit brengt me weer bij de vraag of dat wat de kunstenaar ervaart, ooit zó eenduidig kan zijn, dat bijna iedereen hetzelfde ervaart. Dat zou het geval kunnen zijn bij kunstwerken die een bijna puur fysieke prikkel geven, waardoor een bepaalde reactie, een bepaald gevoel optreedt. Daarbij denk ik vooral aan de Op Art, de optische kunst, die gebruik maakt van de werking van ons waarnemen, van het oog, om bepaalde effecten te bereiken (zie figuur 2).

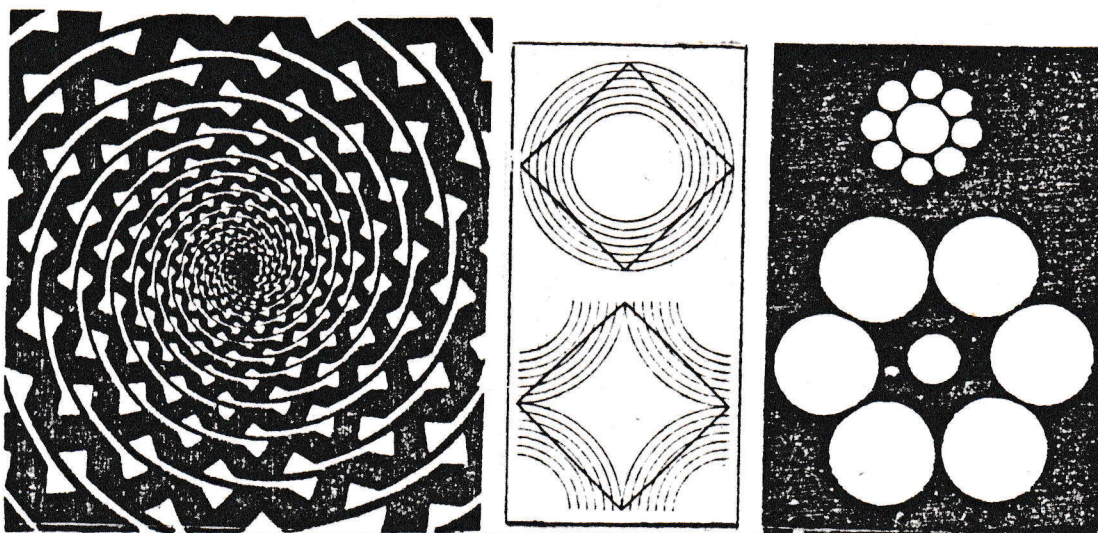

fig. 2

E- Er zijn filosofen geweest die uitgingen van het bestaan van symbolen, oervormen of archétypen, die door iedereen op dezelfde manier ervaren zouden worden. Wanneer deze bestaan dan zijn ze veelal onbewust. Men heeft gemeend conclusies i.v.m. het onderbewuste te kunnen trekken uit de interpretaties die iemand ergens van geeft. Bekend in dit verband zijn de Rorschach-tests. Datgene wat iemand in een vlek ziet, zou veel zeggen over karakter en persoonlijkheid. In feite hecht men dan te veel waarde aan de interpretatie van een interpretatie.

Ik zei al dat interpretaties ook afhankelijk zijn van fysieke factoren. Onze zintuiglijke capaciteiten verschillen, evenals onze bewustheid en onze wijze van waarnemen, welke samenhangt met onze historie, met wat ons is aangeleerd, met wat we gewend zijn. Over het algemeen zijn mensen geneigd horizontale en verticale lijnen eerder te onderscheiden dan schuine. Mensen die in tenten wonen onderscheiden juist de schuine lijnen eerder. Het geometrisch perspectief kan de illusie van diepte opwekken, maar men moet wel geleerd hebben afbeeldingen als zodanig te interpreteren, zoals onderzoek bij primitieve volkeren heeft aangetoond. Er is verschil in kleurwaarneming, sommige mensen zijn zelfs kleurenblind. Hoe wij de kleuren zien, verschilt niet alleen van mens tot mens, ook tussen de ogen van één iemand kan er verschil van waarnemen zijn. Dan heb ik het niet over slechter of beter zien, luie ogen of astigmatie. Zo neem ik met mijn rechteroog de kleuren warmer waar als met mijn linker-oog. Hoe wij kleuren zien, hangt van veel meer af als van de capaciteiten van het oog en de hersenen, maar dat laat ik hier buiten beschouwing.

De bewustheid van de wijze van waarnemen verschilt ook. De een is zich veel sterker bewust van nabeelden dan de ander. Zoals de weg onder je lijkt weg te trekken, wanneer je ineens stil staat na een hele tijd gereden te hebben. Zoals

het zien van groene nabeelden van rode voorwerpen. Slechts een zekere mate van distantie t.o.v. het zien, kan een dergelijke bewustheid teweegbrengen. Het is de vraag of een dergelijke distantie aan te leren is.

Wanneer een kunstenaar iets heel bepaalds wil overbrengen aan de toeschouwer, dan stelt hij zichzelf voor een moeilijke taak, want er is zoveel dat een onbewuste rol speelt bij de wijze van waarnemen, ervaren van de toeschouwer, dat het welhaast onmogelijk is, iets te creëren wat slechts op één manier te interpreteren is.

WAT VERSTAAN ANDEREN ONDER INTERPRETEREN ?

Susan Sontag zegt in haar essay "Against Interpretation": "Interpretatie is de moderne manier om iets te begrijpen, en hoe het werk ook geaard is, het krijgt er altijd mee te maken. Interpretatie is de wraak van het intellect op de kunst". Interpreteren is nl. een denkactiviteit, terwijl kunst alles met zinnelijke vermogens heeft te maken. In onze cultuur overheerst het intellect ten koste van het gevoel. Juist kunst doet een enorm appél op ons gevoel, maar weer komt het verstand om de hoek kijken, om ons kunst zgn. écht te laten begrijpen. Susan Sontag zegt verder: "Meer nog, interpretatie is de wraak van het intellect op de wereld. Het betekent de wereld verarmen, leeg maken, om in plaats daarvan een schaduwwereld van betekenissen te kunnen opzetten". Dit is het tegenovergestelde van Plato's schaduwwereld! "Interpreteren, gebaseerd als het is op de uiterst dubieuze theorie dat een kunstwerk samengesteld is uit stukjes inhoud, betekent de kunst verkrachten". Interpreteren ziet zij als gebaseerd op het analytische denken, want het is juist deze wijze van denken die alles in stukjes hakt en die de denkbeeldige scheiding tussen vorm en inhoud heeft teweeggebracht. Toen

bij Plato het analytisch denken eenmaal was "ontstaan", ont- kwam niets meer aan deze wijze van beschouwen. Bij onder- zoek van wat dan ook, alles is complex, is het noodzakelijk er "dingen" in of aan te onderscheiden; te splitsen om een houvast te krijgen, om het begrijpelijk te maken. Analyse- ren is splitsen, door dit splitsen tast je de zaak, het be- grip, het fenomeen al zódanig aan, dat een wezenlijk begrip niet meer mogelijk is, omdat een verband uit elkaar gerukt is of meerdere verbanden verbroken zijn.

Susan Sontag gaat ervan uit dat de wereld zoals wij die waarnemen goed en echt genoeg is, en dat interpretatie van onze waarnemingen tot een schaduwwereld leidt. Plato zei ongeveer het tegenovergestelde: de wereld zoals wij die waarnemen is een schijnwereld, onze zintuigen bedriegen ons. Slechts door het beschouwen (het interpreteren), kom je tot de ware betekenis der fenomenen.

Een filosoof die wel enigszins op dezelfde lijn zit als Son- tag is Epicurus (341-270 v.C.). Hij zei: "Herhaalde waarne- ming leidt tot algemene begrippen. Deze begrippen zijn even waar als de waarneming waarop ze steunen. Van onwaarheid kan eerst sprake zijn bij de opinie of veronderstelling, d.w.z. de interpretatie die wij van onze waarneming geven". Ik vraag mij af of herhaalde waarneming tot algemene begrip- pen leidt, want het waarnemen is geen constant proces. On- der invloed van emoties, moeheid, problemen, koorts, drugs of alcohol, een bepaald gebrek of een behoefte neem je an- ders waar. Zo zal ieder zijn specifieke ervaringen hebben en daardoor een eigen "algemeen begrip". Wanneer je dit soort redeneringen sterk doorvoert, kan je gaan twijfelen aan de wezenlijke mogelijkheid van communicatie tussen mensen.....

Epicurus zei verder: "Deze interpretatie is waar, wanneer zij door onze waarneming wordt bevestigd". Het is echter zo dat het waarnemen anders gericht kan worden. De interpreta-

tie beïnvloedt de wijze en gerichtheid van het waarnemen, waardoor de interpretatie eerder bevestigd lijkt te worden.

Veel van wat ik hierboven schrijf over interpretatie lijkt niet dié betekenis op het oog te hebben, die ik er in het begin aan gegeven heb. Ik zei toen het begrip interpretatie op te vatten als een bewust proces. In het bovenstaande heb ik vooral geschreven over allerlei onbewuste processen. Ik realiseer me dat alle gedragingen en hersenactiviteiten van mensen door vele onbewuste factoren beïnvloed worden of zelfs in onbewuste processen hun oorsprong vinden. Daarom kon ik aan de onbewuste factoren die een rol spelen bij het interpreteren niet voorbijgaan.

In het volgende ga ik vooral in op de heel bewust gehanteerde wijze van interpreteren, zoals critici en kunstbeschouwers ermee omgaan. Dit is geen alledaagse interpretatie zoals die een rol speelt bij het reageren op situaties. Deze interpreteerders gaan er voor zitten, nemen er alle tijd voor, gaan overwogen te werk. Hun wijze van interpreteren wordt door Susan Sontag als agressief ervaren. Zij constateert een interpretatiewoede die zoveel betekenissen aan het werk toevoegt dat het feitelijke kunstwerk niet meer of moeilijk te zien is. Dit geldt dan vooral voor literatuur. Waaruit deze interpretatiewoede ontstaan is, waarom er zoveel geïnterpreteerd wordt, ga ik in het nu volgende deel proberen te verklaren. Daarbij maak ik vooral gebruik van mijn kennis van de cultuurfilosofie van prof.v. Peursen.

WAAROM WORDT ER GEÏNTERPRETEERD ?

Bij interpretatie is er blijkbaar de behoefte aan uitleg, ofwel bij de interpreteerder zelf ofwel bij de lezer cq luisteraar. Deze behoefte kan ontstaan uit het feit dat het kunstwerk niet eenduidig is; veel gegevens bevat, symbolen lijkt te bevatten of bevat; er geen begrip mogelijk lijkt zonder vertaling, uitleg, opheldering. Dit laatste kan gelden voor kunstwerken uit andere culturen of tijden, bijvoorbeeld omdat bepaalde symbolen, voorwerpen, tekens etc. in die tijd of die cultuur een bepaalde betekenis hadden, die voor ons verloren is gegaan of in onze cultuur niet geldt. Soms wordt deze uitleg gegeven zonder noodzaak of gewenstheid, zoals vaak in recensies en kritieken het geval is. De interpreteerder heeft de pretentie uitleg te kunnen geven, de waarde of waarheid, de echte betekenis te kennen, te weten. Wanneer er geïnterpreteerd wordt is het object blijkbaar (?) niet duidelijk genoeg, is het object niet in staat zichzelf te verantwoorden of de interpreteerder vertrouwt niet op de zelfstandigheid tot eigen interpretatie van de toeschouwer.

Het lijkt erop dat het object niet genoeg is zoals het is. Susan Sontag constateert dat door de waanidee van de inhoud het idee dat het object op zich niet genoeg zou zijn nog eens versterkt wordt. Zij neemt daarmee duidelijk stelling, haar essay heet niet voor niets against interpretation.

Het lijkt mij dat het interpreteren meer ontstaat uit de behoefte aan steun, aan begripsmatige handvaten, om iets wat je ziet aan jezelf duidelijk te maken, hanteerbaarder. Het is heel moeilijk een gesprek met iemand te voeren over een tafel als een van beide dit begrip niet kent. Het een naam geven aan iets, maakt dat iets duidelijker en vatbaarder. Zo zal je aan een kunstwerk betekenissen toekennen, die het

begrijpelijker maken voor jouw. Deze betekenissen zullen veelal liggen in de sfeer van "waar lijkt het op?". Afhankelijk van je ervaringswereld zal je een driehoek interpreteren als een tent of een verkeersbord, als een symbool voor homofilie of het oog van god. Niet dat je dan alleen dié betekenis hecht aan de driehoek, maar het zal jouw de driehoek op jouw wijze laten beleven, al dan niet bewust. Wanneer je uitleg hebt gelezen of gehoord, voordat je een beeld ziet, dan kan deze uitleg de ware eigen beleving in de weg zitten.

Het denken wordt ingeschakeld nog vóór het voelen. Het begrijpen wordt weer een cognitief iets. Er valt zoveel te begrijpen op andere manieren of wellicht valt er méér te begrijpen met ons gevoel, want zoveel is onzegbaar.

Susan Sontag stelt de vraag "waarom wordt er geïnterpreteerd" niet zo expliciet, toch doet zij uitspraken die ik opvat als antwoorden op de vraag. Zij schrijft: "Het interpreteren ontstaat uit het idee dat kunst iets te zeggen heeft, een bedoeling, inhoud heeft. Interpretatie veronderstelt een zekere discrepantie tussen de voor de hand liggende betekenis van de tekst en de behoefte van (latere) lezers. Interpretatie is een poging om die discrepantie tot een oplossing te brengen. Iemand die interpreteert, wijzigt een tekst ook zonder dat hij doorhalingen of herschrijvingen aanbrengt. Hij houdt staande dat hij de tekst alleen maar begrijpelijker maakt door de "werkelijke betekenis" te onthullen." Susan Sontag heeft het vooral over de interpretatie van literatuur, maar bovenstaande is even toepasbaar op kunst in het algemeen.

De moderne "interpreteerwoede" heeft zo zijn oorzaken. Sontag beschrijft hoe Marx en Freud ons beïnvloedt hebben.

Freud beschouwde alle waarneembare fenomenen als "manifeste inhoud", die onderzocht moet worden om de latente inhoud te vinden. Zonder dat de fenomenen geïnterpreteerd zijn, hebben zij geen betekenis. Begrijpen is interpreteren geworden.

In het boek "Cultuur in stroomversnelling" van Prof.C.A.van Peursen lees ik nog een mogelijke verklaring van de huidige interpreteerwoede. Onze cultuur bevindt zich momenteel in een functionele fase, waarin de voorgaande mythische en ontologische fasen nog doorwerken. Wat zijn de kenmerken van de verschillende fasen?

In de mythische fase waren subject en object één. Voor het mythische bewustzijn was het voldoende te ervaren dat iets is. (zie figuur 4)

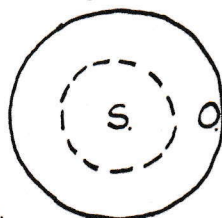

fig. 4

S. = subject
O. = object

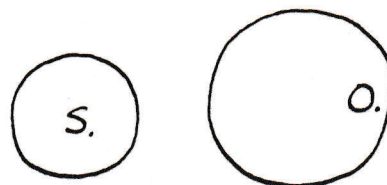

fig. 5

In de ontologische fase werd de mens zich bewuster van zichzelf, voelde zich tegenover de wereld geplaatst. Zijn bewustzijn stelde hem voor de vraag naar het zijn, naar wat iets is. Wetenschap en ontologie (zijnsleer) ontwikkelden zich. (zie figuur 5)

Ons huidige bewustzijn draagt deze kenmerken nog in zich, maar is vooral gekenmerkt door de functionele fase. In deze fase wordt gezocht naar nieuwe relaties en een nieuwe betrokkenheid met de fenomenen. (zie figuur 6)

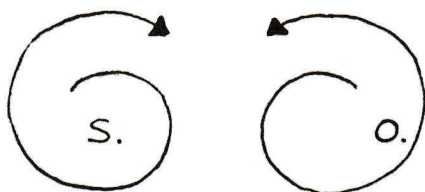

fig. 6

De voorgaande fase had een enorme scheiding tussen alles aangebracht, alles werd op zich bekeken en beschouwd, de relaties werden verstoort. Dit substantialisme veroorzaakte isolement, individualisme, objectieve kennis, wat in onze tijd nog doorwerkt. De functionele fase van nu probeert ons hiervan te bevrijden. Men vraagt niet meer naar het zijn van de fenomenen, maar naar de zin!

Han Fortmann zegt in zijn "Inleiding tot de cultuurfilosofie: "Het vermogen tot zingeven is bij uitstek menselijk." Interpreteren kan je ook opvetten als een wijze van zingeven. Verder omschrijft hij de mens als een "animal symbolicum". Juist symbolen zijn interpretaties en zijn zelf weer interpreteerbaar. Soms zijn er afspraken over hoe een bepaald symbool te interpreteren, zo'n interpretatie is aangeleerd, bijvoorbeeld binnen een religie, cultus of cultuur. Door de vraag naar de zin der fenomenen gaat men deze beschrijven in termen van afhankelijkheid, verbondenheid, betrokkenheid tot elkaar. Er is echter zo'n veelheid van mogelijke beschrijvingen dat iedere keuze van een bepaalde benadering en beperking in feite al een wijze van interpreteren inhoudt.

In onze huidige cultuur wordt gevraagd naar de zin, naar het nut van iets. Door die vraag moet veel zich verdedigen. Kunst valt vanuit het nuttigheidsprincipe toch al moeilijk te verdedigen. Plato zag kunst als mimesis, als afbeelding van een afbeelding en daarom als weinig nuttig. Aristoteles ontdekte wel iets nuttigs aan kunst, nl. de louterende, medicinale werking. Bij Plato was de ontologische fase al duidelijk aan de gang. Toen men zich in deze fase ging afvragen wat iets is, moest ook de kunst beschreven en filosofisch verdedigd worden, want het was tevens een vraag naar de waarde. De filosofische verdediging en beschrijving heeft geleid tot de scheiding tussen iets wat we vorm en

iets wat we inhoud hebben leren noemen. De inhoud werd daarbij als wezenlijk beschouwd. Susan Sontag zegt: "De interpreterende wijze waarop wij kunst tegemoet treden, bestendigt het idee van de inhoud." Het analyserende denken bracht het begrip "inhoud". Interpreteren komt uit het analytische denken voort en kan dus haast niet anders als het idee van de inhoud bestendigen. Vroeger werd kunst beschouwd als "afbeelding" en men zag de inhoud van de afbeelding als wezenlijk. Nu wordt kunst wel opgevat als "uitspraak", maar nog steeds ervaart men de inhoud (van die "uitspraak") als wezenlijk.

Wanneer je vraagt naar de zin van iets dan vraag je meteen of iets al betekenis in zich heeft, of dat de beschouwer er een betekenis in legt, een betekenis toekent; of dat er een wisselwerking bestaat. De vraag of iets al betekenis in zich heeft - omdat het is - relateert met de mythische fase. De vraag of de beschouwer er een betekenis inlegt, lijkt een ontologische benadering; en de vraag naar een mogelijke wisselwerking tussen kunst en beschouwer lijkt een typisch functionele vraagstelling. Anders gezegd:

mytisch , object actief , fenomenen hebben waarden, kwaliteiten in zich en wij moeten die leren zien.

ontologisch, subject actief , fenomenen worden waarden, kwaliteiten toegekend, zonder dat deze erin zitten.

functioneel, object én
subject actief , wisselwerking: fenomenen hebben waarden, kwaliteiten en kunnen andere of meer waarden en kwaliteiten toegekend krijgen

WAT IS HET EFFECT OF ZIJN DE EFFECTEN VAN INTERPRETATIE ?

Kunst- en cultuurhistorische boeken en kunstboeken zijn deels op een wetenschappelijke manier geschreven; nl. data, feiten, beschrijvingen, etc., deels op een interpreterende manier. Dit laatste is persoonlijk, dat wat de schrijver benadrukt, hoe hij samenvoegt, relaties legt, etc.. Van alle schrijvers over kunst en cultuur die je leest, neem je die zienswijze wel of niet of gedeeltelijk over. Dat hangt af van eigen interesse, ervaren. Maar wie zegt me dat je niet gaat ervaren zoals de schrijvers het doen, een soort hersenspoeling? Ook de wetenschappelijke kennis kan de persoonlijke gerichtheid t.o.v. een object veranderen. De feiten kunnen meer inzicht geven, bewuster maken. Uitleg, interpretatie door een ander of door de kunstenaar zelf kan iemands gevoel voor en wijze van kijken naar een object veranderen. Het is de vraag of dit soort voorkennis blijft hangen, of het blijvende invloed heeft op jouw manier van interpreteren.

Het is best boeiend je mee te laten slepen door de visie en schrijfstijl van een kunsthistoricus etc., maar je moet oppassen dat je geen aangepraatte waardering krijgt voor de beschreven objecten. De afgebeelde gebouwen, beelden, tekeningen, schilderijen worden door de tekst omsponnen met een web van betekenissen, waardoor het steeds begrijpelijker, waardevoller en voelbaarder wordt. Je meent bepaalde dingen te gaan voelen aan een beeld, ook al is zo'n beeld teruggebracht tot een 2-dimensionale afbeelding van zeer geringe afmetingen. Zo diffuus als je de afbeelding eerst ervaarde, zoveel rijker weet de schrijver het voor je te maken. Allerlei feiten, verbanden met ander werk, andere kunstenaars, andere stijlen, plaatsing in de historie, de culturele en politieke achtergronden, het persoonlijke leven van de kunstenaar etc. dragen daartoe bij. Het is zeker

waar dat de lezer gevoeliger kan worden voor visuele indrukken door zich mee te laten nemen door de wijze van zien en interpreteren van de beschouwer. Dat hij leert kijken, zich verrijkt, zijn eigen visie versterkt ziet of er een andere visie naast ziet, gedwongen wordt tot nadenken, tot bewust beleven. Maar alle informatie kan ook in de weg gaan zitten, het pure kijken en ervaren belemmeren. Dit geldt zeker wanneer je nog niet in de gelegenheid was de kunstwerken met eigen ogen te zien, ze lijfelijk te ervaren.

In de Uffizi- gallery te Florence heb ik voor het eerst sterk ervaren dat de cognitieve kennis en betekenis van kunst ver achter blijft bij een lijfelijke, zinnelijke confrontatie. Pas toen heb ik de waarheid van die beelden voor mij ervaren, en dat was een andere dan de kunstboeken mij hadden aangeprezen. Alleen jouw éigen confrontatie met een kunstwerk en jouw eigen interpretatie is van wezenlijk belang. De theoretische kennis blijkt ver in de schaduw te staan van het zinnelijke kennen en begrijpen! De gevoelde betekenis verdringt alle zgn. bedachte betekenis.

En hoe kan het ook anders, want kunst is bij uitstek een gevoelszaak!

"Interpretatie kan bevrijdend maar ook verstikkend werken. De overvloedige hoeveelheid kunstinterpretaties vergiftigt momenteel onze sensibiliteit.---Interpretatie komt meestal neer op de botte weigering om het kunstwerk met rust te laten. Echte kunst bezit het vermogen om ons nerveus te maken. Door het kunstwerk terug te brengen tot zijn inhoud en die vervolgens te interpreteren, temt men het.---Interpretatie manipuleert en conformeert de kunst.---Het zal duidelijk zijn dat het daarbij niet van belang is, of het al dan niet de bedoeling van de kunstenaars is dat hun werken geïnterpreteerd zullen worden." Deze uitspraken van Susan Sontag

vat ik op als mogelijke antwoorden op de eerder gestelde vraag naar de effecten van interpretatie. Sontag heeft hier vooral de interpretatiewoede van de critici op het oog. De functie van de kritiek zou volgens haar moeten zijn, te laten zien: hoe iets is wat het is en niet wat het betekent. Dit is precies wat van Peursen omschrijft als het bevrijdende aspect van de functionele fase, waarbij men vraagt naar het hoe en niet meer naar het wat! Men krijgt inzicht door begrip voor het hoe, door het juist leren omgaan met dingen en symbolen, door begrip voor relaties en verbanden. Begrip voor het hoe wil zeggen: begrip voor de manier waarop iets zich aan ons voordoet, de wijze waarop wij ermee omgaan, de functie die iets heeft.

Een kritiek die het kunstwerk dient en het niet van zijn plaats dringt, zou volgens Sontag meer aandacht moeten besteden aan de vorm. Zo'n kritiek moet de kunst echter en directer beschrijven; zou moeten laten zien dat het is wat het is. Dit laatste doet mij sterk denken aan een terug willen vinden van een aspect van de mythische wijze van ervaren: de ervaring dat iets is!

Een groot deel van de hedendaagse kunst kan volgens Sontag gezien worden als een bewuste poging om aan interpretatie te ontsnappen. Vooral de moderne abstracte schilderkunst ziet zij als een poging om inhoud in de gewone betekenis te vermijden; en waar geen inhoud is, is ook geen interpretatie mogelijk. Als dit al het "doel" van de moderne schilderkunst is, dan nog betwijfel ik of deze kunst dan dat doel bereikt heeft. De interpreteerders gaan nu nl. nog verder; zij interpreteren welliswaar niet meer de vermeende inhoud van het kunstwerk, zij interpreteren de gedachten erachter, het waarom van het zo gaan schilderen. De handelwijze, de kunstenaar, zijn visie op de maatschappij, op het wereldgebeuren, zijn emoties, het moderne chaotische bestaan worden erbij gehaald om te verklaren waarom dat werk

ontstaan is. Alsof dat geen diepgaande vorm van interpreteren is! Of is dit een beschrijven van het hoe? Dan is Susan Sontag's vraag naar een nieuwe aanpak door de critici, in feite weer een vraag die leidt tot een interpreterende aanpak, want zij vraagt om een beschrijven van het hoe!

Volgens Sontag werkt de Pop Art met tegenovergestelde middelen toe naar hetzelfde resultaat; doordat de inhoud die daar gebruikt wordt zó banaal is, zozeer zichzelf, wordt deze kunst tenslotte "oninterpreteerbaar". Met deze opvatting interpreter je de Pop Art evengoed. Bovendien is het niet waar, de Pop Art is geïnterpreteerd als uitspraak m.b.t. de westerse, kapitalistische wereld.

"Interpretatie neemt de zintuiglijke waarneming van het kunstwerk als vanzelfsprekend aan, dat is haar uitgangspunt, want zonder een zintuiglijke waarneming valt er niets te interpreteren. Maar momenteel kan die niet meer als vanzelfsprekend aangenomen worden", aldus Sontag. Wij worden overspoeld met indrukken. De reproductietechnieken en massamedia brengen zoveel kunst binnen ieders bereik dat we afstompen. Voordat we een museum binnen zijn, hebben we al een heel scala van indrukken van de stad te verwerken gehad. Onze zintuigen worden gebombardeerd met indrukken en verliezen hun scherpte, hun gevoeligheid. De kunstenaar heeft door jarenlange oefening en door geconcentreerd bezig zijn met zijn werk, juist een extra scherp waarnemen ontwikkeld. Om een kunstwerk in al zijn volheid te ervaren, zou de toeschouwer eenzelfde gevoeligheid moeten hebben. De critici zouden ons moeten helpen onze zintuigen te heroveren, ons meer moeten laten zien, horen, voelen aan een kunstwerk.

